Віталій Лінецький хотів, щоб більше всміхалися

Юлій Швець

Віталій Лінецький у моновиставі «**Из мира аднаво в другой**» (За «Нотатками божевільного» М. Гоголя). Режисер Марк Нестантинер. Центр ім. Леся Курбаса

«Свідок – продавець цілодобового кіоску – бачила, як чоловік 16 липня о шостій годині ранку присів на парапет, що огороджує сходи в підземний перехід, і несподівано впав вниз, прокотившись по сходах. Те, що чоловік у цей час був один, зафіксувала й камера відеоспостереження, встановлена неподалік».

За кілька днів до цього, але вже не сухими рядками міліцейських резюме, а в спогадах друзів, з якогось дива 42-річний Віталій процитував рядки Василя Стуса: «І я найперше помолюсь! вдруге помолюсь! втретє помолюсь. І в смерть землею поріднюсь». Про такий збіг обставин кажуть: ніби у воду дивився!

Втім, елемент фатального передчуття не домінував і ніяк не впливав на загальне світосприйняття Віталія, коли успішний актор саме закінчив зніматися у фільмі «Незламна», де зіграв, хоч і виснажливу, вельми лаковану, але по-своєму цікаву роль майора НКВС, що готує дівчат до диверсійної роботи під час Другої світової війни. Вже тоді він знав, що його затверджено на нову роль, і готувався до великої роботи в іншому проекті. Тож про песимістичне «талант, життя чи гроші, що скінчились» не могло бути й мови.

У титрах фільму «Незламна» скромно й ніби похапцем – тільки ім'я та прізвище в чорній рамці, ні слова більше, крім стандарту. Озвучував фільм уже інший актор... Ніби все правильно, але щось підказує: хотілось би іншого – не кожен фільм стає лебединою піснею чи не найталановитішого актора свого покоління. Й тому відчуваєш: щось тягне тебе заохотити інших віддати шану Акторові, так, ніби це змінить на краще чи якось доповнить твоє теперішнє ставлення до нього. Чи змусить, наприклад, інших вклонитись таланту саме так, і за те, за що вклоняєшся йому ти. Але ж якась «посвята» чи звання «заслужений артист», якого був удостоєний Віталій, навряд чи замінить і доповнить поняття «чудовий актор», особливо, коли це ще й «талант від Бога», – а саме таким, з усіх точок зору й на думку багатьох, був Віталій Лінецький.

Сумна новина долинула в час Одеського кінофестивалю 2014 року, коли світ ще не оговтався від катастрофи малайзійського «Боїнга». Коли її оголошували зі сцени, дуже хотілось вірити, що це помилка чи непорозуміння. Поки глядачі величезного залу Одеського театру музичної комедії ім. Михайла Водяного піднімалися зі своїх місць, аби віддати шану Актору, калейдоскопом кадрів згадувалось: феєричний гоголівський «друг» Поприщин у моновиставі, поставленій режисером Марком Нестантинером у Центрі Леся Курбаса, друг-енкаведист із фільму Михайла Іллєнка «ТойХтоПройшовКрізьВогонь». Вигадливий друг-оптиміст із фільму «Звичайна справа» Валентина Васяновича. І навіть симпатичний друг-програміст із серіалу «День народження Буржуя», завдяки якому актор став відомим широкому загалу.

Й, звичайно, згадувались ще багато театральних ролей, за дві з яких Віталій отримав «Київську пектораль»: у 1998 році – в номінації «Найкраща чоловіча роль другого плану» за Сеньйора Меіса у виставі «Трохи вина... або 70 обертів» за новелами Луїджі Піранделло, та в 2007 році – у номінації «Найкраща чоловіча роль першого плану» за роль Єгора Войницького у виставі «6 кімнат ... » за твором Антона Чехова «Лєший».

Двадцять останніх років Віталій працював у Київському театрі драми і комедії на лівому березі Дніпра. Саме на цій

Віталій Лінецький у фільмі **«ТойХтоПройшовКрізьВогонь»**.
Режисер Михайло Іллєнко. Україна, 2011

сцені уславився, став провідним актором. Грав тут не тільки витончених негідників, як це переважно було у фільмах та серіалах, а й різноманітні, цікаві, драматичні ролі, як-от: Дем'ян («Чарівниця» за п'єсою Івана Карпенка-Карого), Яго («Отелло» Вільяма Шекспіра), Расплюєв («Смерть Тарєлкіна» Олександра Сухово-Кобиліна), Свидригайлов (за творами Федора Достоєвського), Войцек (за однойменною п'єсою Георга Бюхнера) тощо.

Згадався чомусь і давній кадр із рекламного ролика горілки, куди, за висловом Віталія, його «поманили карбованцем».

А потім у подробицях знову виник дрібний чиновник Поприщин, яким його пережив-зіграв Віталій у виставі «Із міра аднаво в другой» за повістю Миколи Гоголя «Нотатки божевільного». «Розум людський приноситься вітром з боку Каспійського моря», – чого більше в цьому твердженні: безумства чи екзистенційної чутливості? Як промовити цю фразу в півторагодинній виставі, аби вона не переставала залишатись динамічним видовищем? Про що в ній ідеться? Про безумство? Про «щось»? Коли так, то бідний розум твій понесеться геть за героєм та каспійським вітром уперед, в далеку країну Іспанію, аби знайти собі там гарну справу, а потім ще далі – на Місяць, де живуть наші носи – задля спасіння цього супутника Землі. Можливо, ще далі? Та де зупинка?.. Її нема, інакше – несвобода! Й смерть. Це ж про нас! – враз осяває думка. Гоголь у повісті писав про себе, Лінецький відчув це в собі, вистава виявилась про нас – кожного, хто хоч раз прагнув творчої свободи.

Поприщин–Лінецький не був агресивним безумцем, якого душили сильні ідеї, а, радше, одержимим інтелектуалом, що прагнув будь-кого чи будь-що спасти. Кого й що? Можливо, себе? Не впоравшись з усвідомленням ілюзорності світу, пульсуючий та живий, у фіналі він тихо згасає. Світ шукай у собі – не навкруги, – ця думка, схоже, нестерпна для шукачів істин. Та чи все навколо – лише ілюзія? Може, ні? Шукати вихід у темряві власної душі, боротися з химерами навколишнього світу, які руйнують твій, внутрішній світ, через нерозуміння й приниження, відроджувати в собі власне «я», скільки існуватиме світ, – це завдання для духовно потужного й слабкого водночас героя, яким його грає Лінецький.

У цій «летаргічній клоунаді» Віталій вів постійний діалог із самим собою, грав внутрішню зібраність, повсякчасну відстороненість від знаків, якими принаджував його героя світ. Монотонність його бурмотіння створювала стан, подібний медитації. Вже не вельми цікаво було, актор стоїть на сцені чи, може, сів, що він робить зі скупим реквізитом – столом, стільцем, убогим ліжком. Гіпноз накопичувався, а рівний, безбарвний голос все розказував якусь неймовірну історію про якісь події, які, можливо, були, чи, може, не були. Стримано-вибухові інтонації змінювались на рівні, монотонні, заворожувальні й навпаки – та у всьому цьому «епізодичному безладі» відчувалась на диво строга драматургія – з експозицією, зав'язкою, кульмінацією, розв'язкою та катастрофою. Зумівши ввійти в динамічний резонанс зі щасливо-нещасливим Поприщиним, можна було насолоджуватись текстом Гоголя, під який на диво легко було роздумувати сьогодні. Фантазія глядача прокидалася, і політ її був стрімким – щоб тут же наткнутись на реалії. Але вони вже не лякали, а натякали на переконливу можливість змін. Без особливих зовнішніх ефектів Віталій створював внутрішнє поле високої напруги, що в зіставленні з величезним товстим скломізолятором (воно перегороджувало сцену й насичувалось то канцелярськими ієрогліфами на початку, то кривавобілими мазками у фіналі; в ньому глядачі наприкінці починали бачити свої віддзеркалення) дзвеніло трагізмом, розгубленістю й упевненістю одночасно. Нагорода співтворчості з актором давала можливість зрозуміти героя, а в ідеалі – самого себе.

Я досить детально зупинився на цій експериментальній

Віталій Лінецький у фільмі **«Вічне повернення»**.
Режисер Кіра Муратова. Україна, 2012

роботі, тому що впевнений: саме вона відкрила всі неординарні можливості Лінецького-актора, дала йому шанс уже не боятись нікого й нічого, навіть безмежної свободи – в її творчо-сценічній та побутовій іпостасях.

...Згадався епізод, коли два роки тому на прес-конференції, присвяченій прем'єрі стрічки «Вічне повернення» на Одеському кінофестивалі, виникла палка дискусія з Кірою Георгіївною Муратовою щодо деяких смислових акцентів фільму, а саме – авторського ставлення до «сильної» половини людства. Віталія, що зіграв у фільмі новелу-епізод, тоді не було в залі. Дискусія дещо затінила першорядне відкриття фільму – українського кіноактора Віталія Лінецького. Враження неочікуваної щасливої зустрічі з талановитою людиною підсилювала ще й гра зіркових «конкурентів» нашого героя. Хоча, зауважу, таке відчуття, можливо, вже на початку було запрограмоване проникливим постановником.

Згадаємо, що фільм Кіри Муратової будується як серія кінопроб різних акторів, які кілька разів промовляють один і той самий текст. «Фільм у фільмі» про вельми цікавий тип взаємовідносин Чоловіка й Жінки, характерний для всіх часів. Олег Табаков грав у стрічці зазвичай того, що тотально огортає своєю люб'язною присутністю всіх без винятку – такого собі кота Матроскіна в поважному віці. Це не надто гармоніювало з тим образом, який випливав з сильного драматургічного матеріалу. Натомість Сергій Маковецький грав спантеличеного несправедливістю, але дещо несучасного гуманітарія. Повірити в те, що його герой, плачучись у жилетку колишній однокурсниці (про неможливість вибрати між дружиною та коханкою, про нездатність покинути кохтрусь з них), пройде мимо очевидних жіночих принад своєї візаві, було складно.

Віталій на цьому талановитому тлі (окрім згаданих, ще й такі партнери, як Алла Демидова, Рената Литвинова, Наталя Бузько) зразу ж влучив у «десятку». Панівний жанр «психологічної комедії» він витримав настільки, що зайняв у фільмі найбільше екранного часу: вимоглива режисерка дозволила йому зіграти аж у двох новелах-епізодах. Його стовідсоткове відчуття тексту, нюанси поведінки, жестикуляції, інтонування (характерні для «вампіра», що живиться жіночою енергією), точність та виразність атрибутів цього типового люмпен-інтелігентського образу вразили настільки, що йому без вагань можна було віддати всі фестивальні призи.

...Згадалося, як після одеської прем'єри «красивої історії» Михайла Іллєнка «ТойХтоПройшовКрізьВогонь» за участі Віталія Лінецького, з її теплими українськими краєвидами, полями й синім-синім небом – детальних та об'ємних, – що збігалися з відсутністю у стрічці героїзації вбивства – домінанти більшості «військових» фільмів, – залишилось доволі позитивне враження. Йому не завадила навіть відсутність чіткої орієнтації (хронологічної чи просторової) розрізнених фрагментів стрічки й те, що виструнчувались вони в одну послідовну лінію лише в уяві глядача, й то на межі його творчих можливостей. Утім, останнє не було критичним для цілісного сприйняття цікавого за задумом і реалізацією сюжету, що полягав у надприродній, «міфологічній» і навіть дещо фантастичній вірі головного героя, нащадка духу й традицій козаків-характерників, у кінцеве торжество нелукавого способу життя в будь-якому куточку землі – Україні, Сибіру чи Північній Америці.

Віталій Лінецький та Наталія Бузько у фільмі **«Вічне повернення»**.

Неспішна манера існування акторів у кадрі відповідала вихідній позиції режисера. Герой Дмитра Лінартовича Іван Додока вів ніби постійну «підпільну» боротьбу, не вступаючи в прямі лобові конфронтації з ворогом; він був гарним, і навіть досить чемним, як у сприятливих, так і не дуже для людської гідності обставинах. Його герой ніс у собі етнічну пам'ять, що змушувала його діяти за законами цієї пам'яті. Його ж односелець та друг Степан Шуліка–Віталій Лінецький, що зазнав упливу новітньої ідеології й став її провідником (вона дозволяла лише його касті «действовать по обстоятельствам» – на роботі та в побуті – й випалювати напалмом все, що стояло на заваді), ніби назавжди втрачав зв'язок з цією пам'яттю й усталеною традицією. На відміну від Івана Додоки, він не вірив у такі «міфологічні» речі, як-то Диявол чи «Божа кара», – лише у приватний інтерес. З моменту проїзду на велосипеді з героїнею Ольги Гришко (майбутньої дружини Івана Додоки) й до останнього кадру – її вбивства – Шуліка вів невидиму боротьбу з глибоко вкоріненою в собі етнічною пам'яттю, будь-що бажаючи від неї звільнитись. І врешті програвав, кінчаючи життя самогубством. Кара за порушення базових цінностей існування етносу в глибинній суті дуже схожа з тією, що її зазнає антагоніст у «Страшній помсті» Миколи Гоголя.

Сучасна манера присутності на екрані в поєднанні з напівзабутою у нас класичною технікою акторського перевтілення Віталія у стрічці Михайла Іллєнка вразили подругу-журналістку, яка на прес-конференції фільму мовила: «Він найкращий?». «Так, раніше ми це обговорювали», – відповів я. «Потрібно йому про це сказати». – «Можеш піти, освідчитись йому в коханні». Вона пішла. Повернулася через хвилин п'ять-шість з автографом. «Розказала йому все, про що ми говорили, який він талановитий. І додала від себе... дещо».

...Згадалась незапланована зустріч того ж вечора біля кафе «Бернардацці». Там ми мали побачитись зі знайомою, викладачкою університету ім. Івана Карпенка-Карого. Виявилося, що вона добра приятелька Віталія (але доволі критично ставиться до фільму Михайла Іллєнка). У цей час, трохи неприкаяний, на хвилину він вийшов із клубу. Біля місцини, де збиралась кінематографічно-журналістська «тусовка», ми поділились думками про критиків, про взаємовідносини з митцями, дуже багато – про фільм. Він чемно захищав «ТойХтоПройшовКрізьВогонь» від аргументів своєї приятельки, розказував подробиці технічної роботи над його втіленням, і взагалі, вразив як для спонтанного чуттєво-емоційного таланту раціоналізованим, аргументованим захистом своєї ролі. Кожна репліка, кожна відповідь були нетривіальними, збагачували критичний первісний посил візаві й видавали людину, що про театр та кіно, акторську професію принаймні, а також про життя свого персонажа (енкаведиста-вбивцю, жертву власного страху) знала все чи майже все... Я зіставив своє враження з тим, що Віталій рідко дає розлогі інтерв'ю, й, здається, чітко зрозумів чому. Роль «зірки» чи, навпаки, «свого хлопця» у форматі діалогу йому не імпонувала. Схоже, він завжди бажав розмови на рівних – і про мистецтво, а не про себе. Цей формат ми домовились продовжити, але вже на ходу, тому що друзі кликали його на святкування прем'єри. І він пішов... Якусь мить я відчув у собі людину, що прагне врятувати Моцарта, але Віталій був потрібен усім.